

ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸੀਰੀਜ਼

ਯੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ

ਡਾਕਟਰ ਵਿਭਾਗ, ਯੰਜਾਬ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ

ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮੋਮੀ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

PUNJAB DE LOK NACH (In Punjabi)

Balbir Singh Momi

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ

ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮੋਮੀ

© ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ

ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ : 1981

ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ : 1995

ਕਾਪੀਆਂ : 5000

ਮੁਲ : 11 ਰੁਪਏ 00 ਪੈਸੇ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ

ਛਾਪਕ : ਭਾਰਤੀਜ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰੈਸ, 4 ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਪਾਰਕ, ਜਲੰਧਰ

ਰਾਹੀਂ : ਕੰਟਰੋਲਰ, ਛਪਾਈ ਤੇ ਲਿਖਣ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ 33 ਸੀਰੀਜ਼ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ' ਸੀਰੀਜ਼ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ਲੋਕ ਨਾਚ ਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਚਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਫੁਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਅਥਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਜਿਵੇਂ ਭੰਗੜਾ, ਗਿੱਧਾ, ਕਿੱਕਲੀ, ਝੁੰਮਰ, ਚੁਟਕੀ ਤੇ ਲੁੱਡੀ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਫੌਜੀ, ਜਦ ਜੰਗ ਸਿੱਤ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੱਟ ਜਦ ਮੇਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਉਸਦੀ ਫ਼ਸਲ ਪੱਕਦੀ ਹੈ, ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਦਸ ਕੇ, ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਬਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ 14 ਤੋਂ 17 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ 1981 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਹੁਣ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਣੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ।

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੱਕੜ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ,
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਤਤਕਰਾ

ਵਿਸ਼ਾ	ਪੰਨਾ
ਲੋਕ ਨਾਚ ਕੀ ਹੈ ?	1
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ	5
ਭੰਗੜਾ	8
ਗਿੱਧਾ	12
ਕਿੱਕਲੀ	21
ਝੰਮਰ	27
ਸ਼ੀਮੀ	32
ਫੁਟਕਲ ਨਾਚ	36

ਕਾਡ ।

ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕੀ ਹੈ ?

ਨਾਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ । ਨਿਰਾ ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਉਪਰ ਸਿਰਫ ਕੁਦਰਤ ਗਣੀ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਨਾਚ ਦੀ ਝਲਕ ਸਾਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ । ਮਸਤ ਪੌਣ ਵਿਚ, ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਜਦੋਂ ਝੂਮਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਅਥਾਹ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਸੀ । ਆਪਣੀ ਮੁਢਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਾਚ-ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਚ ਮਨ ਦੀ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਕੋਈ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਆਪਣੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਗ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਮਨੋਰੰਜਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇੰਜ ਨਾਚ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹਰ ਉਸ ਘੜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਸਤੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਬਲਵਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ, ਪੌਣ, ਪਾਣੀ, ਚੰਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕ ਨੌਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਪੁਜਾਰੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਅਗੇ ਨ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਹੋ ਨ੍ਰਿਤ ਪਿਛੋਂ ਦੇਵ-ਦਾਸੀਆਂ ਨੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ । ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੀ ਰੁਚੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਸਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਨਾਚ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ । ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ ਇਹੀ ਰੁਚੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਮੇਲੇ ਜਾਂ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਉਠਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਾਚਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੱਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕਲਾ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਟੁੰਬ ਰਹੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ, ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਤਿਉਹਾਰ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨੱਚ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਢੋਲ ਦਾ ਡੱਗਾ ਵਜਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗੀਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ ਸੁਰ ਉਭਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਬੁੱਢਾ ਤੇ ਕੀ ਜਵਾਨ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਹੋ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿਥ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਨੇ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ :-

ਜਦ ਰਾਤ ਚਾਨਣੀ ਖਿੜਦੀ ਹੈ,
ਕੋਈ ਰਾਗ ਇਲਾਹੀ ਛਿੜਦਾ ਹੈ।
ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਲੋਹੜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
ਜੇਬਨ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਭਿੜਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬਣ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹ-ਦਿਲੀਆਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੀਆਂ ਸੌਕੀਨ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਨਾਚ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ :-

ਗਿੱਧਿਆ ਪਿੰਡ ਵੜ ਵੇ,
ਲਾਂਭ ਲਾਂਭ ਨਾ ਜਾਈਂ।

ਇੰਜ ਹੀ ਸਾਡੇ ਹਸਦੇ ਰਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਹਰ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਲਈ ਬਹਾਨਾ ਲੱਭ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦੀ ਦਾਤ ਸ਼ਾਇਦ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਖੁਲ੍ਹੀ-ਫੁਲ੍ਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੜੇ ਸਡੌਲ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਚ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨੱਚਦਾ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਹੂ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਵੇਗ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਰੁਕਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਖੂਨ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਭਾ ਖਿਲੇਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮਨ ਹੀ ਸੜਿਆ ਬੁਝਿਆ

ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵੀ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਨੱਚਿਆ ਤੇ
ਮਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਨੱਚਣਾ-ਕੁੱਦਣਾ ਮਨ ਦੇ ਚਾਅਵਾਂ ਭਰੇ ਹੁਲਾਰੇ ਨਾਲ
ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਨੱਚਣ ਕੁਦਣ ਮਨ ਕਾ ਚਾਉ ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਨਾੜੀ ਨਰਤਕੀ ਦੇ ਨਖਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ
ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ :-

ਨੱਚਨ ਨਚ ਨਾ ਜਾਣਦੀ

ਆਖੇ ਭੋਇੰ ਸੋੜੀ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬੇਅੰਤ
ਅਜਿਹੇ ਗੀਤ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

ਬਣ ਕੇ ਕਬੂਤਰ ਚੀਨਾ,
ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਨੱਚ ਲੈਣ ਦੇ ।

— — — — —
ਮੇਰੀ ਜੁੱਤੀ ਨੂੰ ਲਵਾ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ,
ਜੇ ਤੈ ਮੇਰੀ ਚਾਲ ਦੇਖਣੀ ।

— — — — —
ਮਰ ਜਾਣ ਸਿੰਘ ਸਭੀਏ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਿੱਧੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ।

— — — — —
ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਲੀ ਕਫਾ ਦੇ ਵੇ, ਨਚੁੰਗੀ ਸਾਰੀ ਠਾਤ

— — — — —
ਗਿੱਧਾ ਗਿੱਧਾ ਕਰੇ ਮੇਲਣੇ ਗਿੱਧਾ ਪਉ ਬਖੇਰਾ
ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆ ਗਏ ਕਿ ਬੁੱਢੜਾ ਕੀ ਠੇਰਾ
ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖ ਮੇਲਣੇ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਖਨੇਰਾ
ਨੱਚ ਕੇ ਵਿਖਾ ਮੇਲਣੇ ਦੇ ਦੇ ਸੋਕ ਦਾ ਗੋੜਾ

— — — — —
ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਆਈਆਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਚਾਨਣ ਦੇ ਵਿਚ ਏਦਾਂ ਚਮਕਣ ਜਿਉਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ

ਦੁਹਰੀਆਂ ਹੋ ਹੋ ਨੱਚਣ ਕੁੜੀਆਂ ਜਿਉਂ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ
ਜੋਰ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਲੁੱਟ ਲੈ ਮੌਜ ਬਹਾਰਾਂ

ਜਿਥੇ ਵੱਜਦੀ ਬੱਦਲ ਵਾਂਗੂ ਗੱਜਦੀ, ਵੇਖੋ ਡਾਂਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ

ਸੁਏ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕੱਸੀ ਨੂੰ ਜਾਵੇ
ਕੱਸੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਜਾਵੇ ਇੱਥ ਨੂੰ
ਨੀ ਚੁਕਾ ਜਾ ਡਾਂਗਵਾਨੇ ਘੜਾ ਸਿੱਖ ਨੂੰ

ਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਭਰੂ ਵੇਖੋ ਉਚੇ ਲੰਮੇ ਪਿਆਰੇ
ਦੁੱਧ ਮਲਾਈਆਂ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਜੁੱਸੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਗਾਰੇ
ਵਿਚ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਏਵੇ ਲਿਖਕਣ ਜਿਉਂ ਅੰਬਰ ਦੇ ਤਾਰੇ
ਨਰਮਾ ਚੁਗਦੀ ਦੇ ਝੁਮਕੇ ਲੈਣ ਹੁਲਾਰੇ

ਹਰ ਦੇਸ਼, ਹਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਹਰ ਸਥਾਨ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਉਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਜਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ, ਕਈ ਮਤਾਂ ਦੇ, ਕਈ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਕਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫੀ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਰੀਤਾਂ ਵੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਥੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਮੁੱਲ ਵਿਰਸਾ ਅਤੇ ਖਜਾਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਗੁਆ ਬੈਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਵਿਗਾੜ ਦੋਦੀਆਂ ਜਾਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਤਨ ਵਲ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮੂਲ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਹੋਏ, ਸਗੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਸਪਰ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕਾਡ 2

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ

ਅਸੀਂ ਗੱਭਰੂ ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ
ਹਿੱਕਾਂ ਰੱਖਦੇ ਤਣੀਆਂ
ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਪਾਈਏ ਬੋਲੀਆਂ
ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖਦੇ ਖੜੀਆਂ
ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ
ਕਦੇ ਨਾ ਸਹਿੰਦੇ ਤੜੀਆਂ
ਐਰ ਗ਼ੈਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ
ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਪਰੀਆਂ
ਵੇਲਾਂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ, ਵਿਚ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਹਰੀਆਂ
ਵੇਲਾਂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ—

ਪੰਜਾਬ ਅੱਖੜਖਾਦ ਬਿੰਦਰੀ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਹੈ । ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਮਰਦਾਨਗੀ ਅਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲੀ ਨਾਲ ਜੀਣਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਲਬੋਲੀ ਜਵਾਨੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੀ ਤੇ ਟਿੱਚਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਪੁੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ —

ਇਹ ਬੇਪਰਵਾਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ
ਮੌਤ ਨੂੰ ਮਖੋਲਾਂ ਕਰਨ
ਮਰਨ ਥੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ
ਜਾਨ ਕੋਹ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਦਿੰਦੇ
ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਹ ਕਰਨ ਗੁਲਾਮੀ
ਪਰ ਟੈ ਨਾ ਮੰਨਣ ਕਿਸੇ ਦੀ
ਖਲੇ ਜਾਣ ਡਾਗਾ ਮੌਢੇ ਤੇ ਉਲਾਰ ਕੇ

ਇਸੇ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨੱਚਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ
ਹੁੰਮਾਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਮਾਣ ਮਤੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਤੇ ਅਣਖੀਲੇ ਗਭਰੂ ਇਕੱਠੇ
ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੀ ਨਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਜੇ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ
ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਮਰਦਾਨਗੀ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ
ਦੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੜਗ ਭੁਜਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੀ ਇਹ
ਗੁੰਝਤੀ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਰ ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਸ
ਦੀ ਅਮਿਟ ਛਾਪ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੋ
ਕੇ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ, ਥਰਥਰਾਂਦੇ ਤੇ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ
ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਵੀ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਦਾ ਸਮਾਂ
ਹੋਵੇ, ਘਟਾ-ਘੋਰ ਬੱਦਲ ਛਾਏ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਵਿਸਾਖੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹੌਲੀ, ਬਸੰਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ
ਲੋਹੜੀ, ਵਿਆਹ ਸਾਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਿੱਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਵਸਰ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ
ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਣ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ
ਨੇ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬੰਨੇ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ
ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਧਾਂਕ ਜਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਭੰਗੜਾ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੋ ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼
ਨਾਚ ਹਨ ਜਿਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ
ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਭੰਗੜੇ
ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਲਬੇਲੇ
ਨਾਚ ਨੇ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ
ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਿਆ । ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਭਰਪੂਰ ਫਸਲਾਂ
ਦੀ ਮਹਿਕ ਵਿਚ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਪਿੜਾਂ ਵਿਚ ਤੇ, ਚਿੱਟੀਆਂ ਦੁੱਧ ਜਿਹੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਤੇ ਘਰਾਂ
ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਲੇ ਤੇ ਨਿਖਰੇ ਹਨ । ਸਭਨਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅੱਡੇ ਅੱਡ
ਅਕੀਦੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਇਕੋ ਪਿੜ ਵਿਚ ਨੱਚ ਲੈਂਦੇ
ਹਨ । ਇਹ ਨਾਚ ਨਿਰੋਲ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਨੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਭਾਵਕ
ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਇੰਨੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੱਚਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਖਾਸ
ਪ੍ਰਭਾਕ, ਵੇਸ਼, ਸਵਾਗ ਜਾਂ ਸਿੰਗਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ
ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਰਾਵਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਹ

ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਵੇਲੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਅੱਜ ਜੋ ਪੁਸ਼ਾਕ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂ ਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹੋ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹਨ । ਪਰ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਮ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬਿਠਾਂ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਨੱਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਉਂਜ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹਰ ਮੌਕੇ, ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਉਪਰ ਪੰਜਾਬੀ, ਲਾੜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਚਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅੱਡਰਾ ਹੀ ਰੰਗ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ :- ਭੰਗੜਾ, ਗਿੱਧਾ, ਕਿੱਕਲੀ, ਝੁੰਮਰ ਅਤੇ ਸੰਮੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਗਿੱਧੇ ਜਾਂ ਭੰਗੜੇ ਨਾਲ ਰਲਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਲੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਸ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ੌਕ ਅਤੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਹੀ ਨੱਚੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ । ਪਰ ਜੋ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਭੰਗੜੇ ਤੇ ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ।

ਕਾਡ 3

ਭੰਗੜਾ

ਇਹ ਨਾਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਸ਼ੋਰ ਵਾਲਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨੱਚਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਾ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭੰਗੜਾ ਆਪਣੀ ਧਾਂਕ ਜਮਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੌਮੀ ਨਾਚਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਜੰਗਲ ਬੋਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪਿੜ ਤੇ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਹ ਨਾਚ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਭਰਵੇਂ ਝਾੜ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੇ ਮਨ ਪਰਚਾਵੇ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭੰਗੜੇ ਵਿਚ ਤਾਲ ਅਤੇ ਰਸ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਚ ਰਾਹੀਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਨ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਹੀ ਪਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਝਲਕੀਆਂ ਤੇ ਝਾਕੀਆਂ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਭੰਗੜੇ ਵਿਚ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਜਵਾਨ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਕੱਟਣ ਤੇ ਗਾਹੁਣ ਤੀਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਨਾਚ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕਰਕੇ ਨਾਚ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਫਸਲ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਨਾਚ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਢੀ ਤੇ ਵਿਸਾਖੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੰਨ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਨਾਚ ਨੂੰ ਉਕਸਾਂਦੀ ਤੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਲਾਇਲਪੁਰ, ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ, ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂ ਇਸ ਨਾਚ ਦੇ ਖਾਸ ਨਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਰ ਸਾਰੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ।

ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਨਰਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ, ਬੁੱਢੇ, ਜਵਾਨ ਸਾਰੇ ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਢੋਲਕੀ ਪਿੜ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਢੋਲ ਤੇ ਡੱਗਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ

बेटीजी

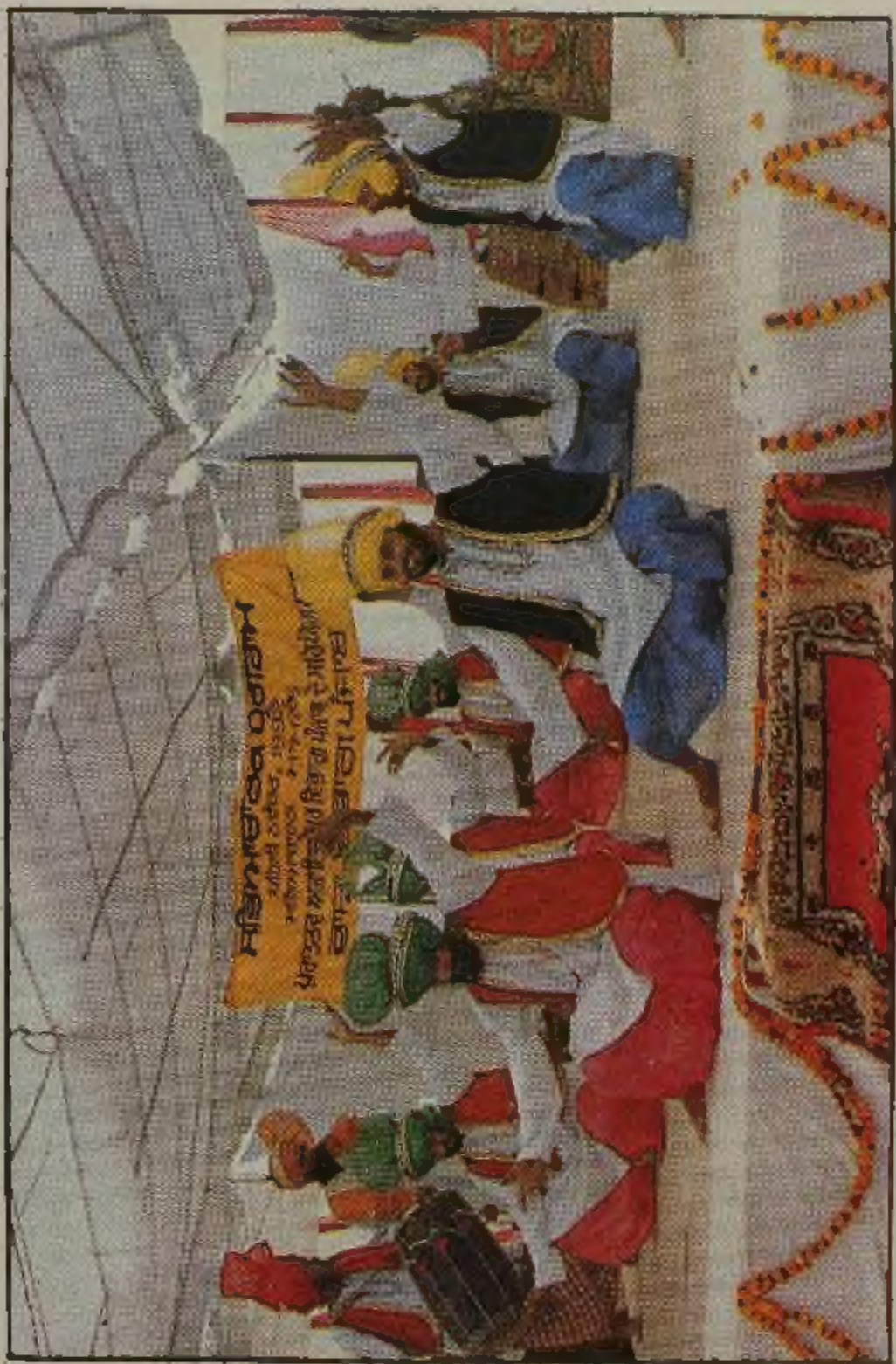

कैलाश

बंगाल

ਚੁਲਾਹਾ

ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਹੈ :-

ਪਾਰ ਝਨਾੜੀ ਵਸਦਾ ਈ ਬੋਲਾ

ਦਬ ਕੇ ਡੱਗਾ ਮਾਰ ਓ ਸੇਖਾ

ਦੁਨੀਆ ਝੱਟ ਦਾ ਮੇਲਾ

ਨੱਚਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਗੱਭਰੂ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਨੱਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਧੀਮੀ ਰਫਤਾਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਐਕਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਵਾਨੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਐਕਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੁਣਕਾ, ਮਿਰਜਾ, ਝੰਮਰ, ਜੁਗਨੀ, ਤਾੜੀ ਗੋਲਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਐਕਸ਼ਨ ਭੰਗੜੇ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਢੋਲੀ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਇਕ ਲੜਕਾ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਨਿਜੀ ਐਕਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਨਿਖਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਨੱਚਦੇ ਨੱਚਦੇ ਮੁੰਡੇ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭੰਗੜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਭੰਗੜੇ ਦੌਰਾਨ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਢੋਲੀ ਆਪਣੇ ਢੋਲ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਢੋਲ ਤੇ ਖੁੰਡੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਢੋਲੀ ਦੀ ਖਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਬੜੀ ਦਿਲ-ਖਿੱਚਵੀਂ ਤੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਮਲੇ ਵਾਲੀ ਰੰਗੀਨ ਪੱਗ ਉਤੇ ਕੱਸ ਕੇ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕੁਤਤਾ ਜਿਸ ਉਤੇ ਚਮਕਦੇ ਬਟਨਾਂ ਵਾਲੀ ਕਾਲੇ, ਚਿੱਟੇ ਜਾਂ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਵਾਸਕਟ ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵੀਣੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਰੁਮਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੇੜ ਤਹਿਮਤ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ ਤਿੱਲੇਦਾਰ ਜੁੱਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕੋਕਿਆਂ ਵਾਲੀ ਡਾਂਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹੋ ਡਾਂਗ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਮੋਢੇ ਤੇ ਉਲਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਡਾਂਗ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਚ ਸਮੇਂ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰਤੱਵ ਵਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਡਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ -

ਜਿਥੇ ਵੱਜਦੀ ਬੱਦਲ ਵਾਂਗੁ ਗੱਜਦੀ,

ਕਾਲੀ ਡਾਂਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ।

ਭੰਗੜੇ ਵਿਚ ਕਾਟੇ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਵੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਇਕ ਡਾਂਗ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਕਰਕੇ

ਕਾਟੇ ਬਣਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਖਿਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਲੋਰ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੱਪ ਦੇ ਐਕਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਢੋਲ ਵੱਜਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸੱਪ ਖੜਕਦੇ ਅਤੇ ਡਾਂਗ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਲੱਕੜ ਦਾ ਕਿਰਲਾ ਠੱਕ ਠੱਕ ਵੱਜਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ :-

ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ,

ਸਿਫਤ ਕਰੀ ਨਾ ਜਾਵੇ ।

ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਬੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ । ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਨੱਚ ਕੇ ਨਾਚ-ਮੰਡਲੀ ਢੋਲੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਢੋਲੀ ਕੋਲ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ

ਦੇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਵੇਖੋ, ਉਚੇ ਲੰਮੇ ਪਿਆਰੇ

ਦੁੱਧ ਮਲਾਈਆਂ ਖਾ ਖਾ ਕੇ, ਜੁੱਸੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਗਾਰੇ

ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਸਕਣ, ਜਿਉਂ ਅੰਬਰ ਦੇ ਤਾਰੇ

ਠਰਮਾ ਚੁਗਦੀ ਦੇ, ਝੁਮਕੇ ਲੈਣ ਹੁਲਾਰੇ

ਕਣਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੋਨਾ ਚਮਕੇ, ਸੋਨੇ ਚੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ

ਬੋਲ ਬੋਹਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਆਖਣ ਹਲ ਪੰਜਾਲੀ

ਸੋਨੇ ਨੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਭਰ ਦੇਣੇ, ਕੁੱਲ ਭੜੋਲੇ ਖਾਲੀ

ਭੰਗੜਾ ਪਾ ਮੁੰਡਿਆ, ਕਣਕਾਂ ਪਾਈ ਲਾਲੀ

ਢੋਲੀ ਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਇੱਕਠੇ ਹੀ ਉਛਲ ਕੇ ਬੋਲੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਨਾਚ ਚਾਲੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਬੋਲੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਕੰਨ ਤੇ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਉਤਾਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਬੋਲੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇੰਜ ਇਕ ਬੋਲੀ ਮਗਰੋਂ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਬੋਲੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਦਾ ਨਾਚ ਵੀ ਚੱਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਨਾਚ ਵਿਚ ਹੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਂਗ ਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਝਲਕੀਆਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਢੀ, ਗੋਡੀ, ਸਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਨਾਲ ਵਿਹਾਰ ਆਦਿ ।

ਭੰਗੜੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੋਲੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:-

ਤਾਰਾਂ, ਤਾਰਾਂ, ਤਾਰਾਂ,

ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਖੂਹ ਭਰ ਦਿਆਂ, ਜਿਥੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਮੁਟਿਆਰਾਂ

ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਸੜਕ ਬੰਨ੍ਹਾ, ਜਿਥੇ ਚਲਦੀਆਂ ਮੋਟਰਕਾਰਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਰੇਲ ਭਰਾਂ, ਜਿਥੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਲੋਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ
ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਨਹਿਰ ਭਰ ਦਿਆਂ, ਜਿਥੇ ਲਗਦੇ ਮੋਘੇ ਨਾਲਾਂ
ਜਿਉਂਦੀ ਤੂੰ ਮਰ ਗਈ ਜਦੋਂ ਕੱਢੀਆਂ ਜੇਠ ਨੇ ਗਾਲਾਂ

— — — — —
ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਿੰਡ ਸੁਣੀਦਾ ਪਿੰਡ ਸੁਣੀਦਾ ਭਾਰੀ
ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਝੂਟਦੀਏ ਤੇਰੀ ਪੀਘ ਟੁਣਿਆਂ ਹਾਰੀ
ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਝੂਟਦੀਏ.....

— — — — —
ਜੇਠ ਮਹੀਠੇ ਚੱਲਣ ਲੋਆਂ ਪੋਹ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਪਾਲਾ
ਦਮੜੀ ਦਾ ਸੱਕ ਮਲ ਕੇ ਮੁੰਡਾ ਮੋਹ ਲਿਆ ਤਵੀਤਾਂ ਵਾਲਾ
ਦਮੜੀ ਦਾ ਸੱਕ ਮਲ ਕੇ.....

— — — — —
ਏਸ ਰੂਪ ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰੀਏ ਕੀ ਤੇਰਾ ਕੀ ਮੇਰਾ
ਲੰਘੀਉਂ ਮਰੋੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਆਸਰਾ ਤੇਰਾ
ਲੰਘੀਉਂ ਮਰੋੜਾ ਮਾਰ ਕੇ.....

— — — — —
ਆਉ ਚੋਬਰੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਈਏ, ਆਉ ਝਨਾਂ ਕਿਨਾਰੇ
ਲੋਕ ਮਸਤਾਨੀ ਦਾ ਹਵਾ 'ਚ ਹੁਲਾਰੇ ਮਾਰੇ.....

ਕਾਂਡ 4

ਗਿੱਧਾ

ਗਿੱਧਾ ਇਸਤਰੀਆ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ । ਲੋਕ ਨਾਚ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਸੂਖਮ ਕਲਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਚ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਇਕ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਪਿਪਲ ਦੇ ਕੋਲ, ਵੱਡੇ ਛੱਪੜ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਪਰੀਆਂ ਅਰਸਾਂ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਚੰਨ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈ ਗਈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਗਿੱਧੇ ਤੇ ਸੰਮੇ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦੀ ਚੰਨ-ਚਾਨਣੀ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਰੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਨਾਚ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਸ ਪਿਪਲ ਤੇ ਛੱਪੜ ਕੋਲ ਲੁਕ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈਆਂ । ਜਦੋਂ ਪਰੀਆਂ ਅਰਸੇ ਉਤਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਬਸਤਰ ਲਾਹ ਕੇ ਨੱਚਣ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸਤਰ ਚੁਰਾ ਲਏ । ਉਹ ਦਿਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾ ਤਕ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਪਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਉਡਣ ਲਈ ਬਸਤਰ ਨਾ ਲੱਭਣ । ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਘਬਰਾਈਆਂ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਗਿੱਧੇ ਤੇ 'ਸੰਮੇ' ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਬਸਤਰ ਦੇਣੇ ਮੰਨ ਲਏ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਚ ਸਿਖਾ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਡਣ ਬਸਤਰ ਦੇ ਦੇਣਗੀਆਂ । ਪਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ । ਪਰੀਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖੇ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨੱਚਿਆ । ਬਸ ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਸ ਕੁੜੀ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਂ ਗਿੱਧਾ ਅਤੇ 'ਸੰਮੇ' ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨਾਚ ਦਾ ਨਾਂ 'ਸੰਮੀ' ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਟਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਚਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਨੱਚੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਗਿੱਧਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਪੱਕਣ ਤੇ ਵਾਢੀ ਸਮੇਂ, ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਮੰਗਣੀ ਦੀ ਰਸਮ ਵੇਲੇ, ਲੜਕੇ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ, ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਉਣ ਵੇਲੇ, ਮੇਲਿਆਂ ਤੇ ਤੀਆਂ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਕੋਮੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਤੀਆਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਸੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸਹੁਰੇ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਪੈਕੇ ਪਰਤ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਹੁਰੇ ਘਰਾਂ 'ਚੋਂ ਪਰਤੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ

ਨੱਚਣ ਵਾਲੀ ਦੀ ਅੱਡੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਗੋਣ ਵਾਲੀ ਵਾਂਗ ਮੂੰਹ

विधि

ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਵੇਕਲੇ ਥਾਂ ਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਵੇ, ਜੀਹਦੇ ਲਾਗੇ ਕੋਈ ਨਹਿਰ ਆਦਿ ਵਗਦੀ ਹੋਵੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਪੀਘਾ ਝੂਟਦੀਆਂ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੰਡੇ ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਤੇ ਅਕਸਰ ਛੁਪ ਛੁਪ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨਾਚ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਜੰਝ ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਲਈ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਛੇ ਤੀਵੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗਿੱਧਾ ਜੰਝ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕੇ ਆਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਪੇੜੂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਫੁਲ ਖਿੜਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਜਵਾਨ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੀ ਕਬੂਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਕਦੀ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਚ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਟੱਪਿਆਂ ਚੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ—

ਮਰ ਜਾਣ ਸਿੰਘ ਸਭੀਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਿੱਧੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ।

ਤੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਚੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਖੂਹਾਂ, ਛੱਪੜਾਂ ਜਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਨਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਿਪਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੀਘਾਂ ਝੂਟਦੀਆਂ ਤੇ ਪਿੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇੰਜ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ :—

ਸੋਣ ਮਹੀਨੇ ਘਾਹ ਹੋ ਗਿਆ, ਰੱਜੀਆਂ ਮੱਝੀ ਗਾਈ

ਗਿੱਧਿਆਂ ਪਿੰਡ ਵੜ ਵੇ, ਲਾਂਭ ਲਾਂਭ ਨਾ ਜਾਈ।

ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਵੀ ਆਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :—

ਰੁੱਤ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਈ

ਨੀ ਲੱਕ ਲੱਕ ਹੋ ਗਏ ਬਾਜਰੇ

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ :—

ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵਣ

ਝੜੀ ਲੱਗ ਗਈ ਭਾਰੀ

ਹੂਟੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਮਰੀਅਮ ਡਿੱਜ ਗਈ

ਨਾਲੇ ਰਾਮ ਪਿਆਰੀ

ਕੁੜਤੀ ਹਰੇ ਦੀ ਭਿੱਜ ਗਈ ਵਰੀ ਦੀ
 ਕਿਸਨੇ ਦੀ ਫੁਲਕਾਰੀ
 ਹਰਨਾਮੀ ਦੀ ਸੁੱਥਣ ਭਿੱਜ ਗਈ
 ਬਹੁਤੇ ਗੋਟੇ ਵਾਲੀ
 ਸਾਮੇ ਨਾਰ ਦੀਆਂ ਭਿੱਜੀਆਂ ਮੋਢੀਆਂ
 ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਚਾਲੀ
 ਸੌਣ ਦਿਆ ਬੱਦਲਾ ਵੇ
 ਹੀਚ ਭਿੱਜ ਗਈ ਸਿਆਲਾਂ ਵਾਲੀ ।

ਜਾਂ ਫਿਰ —

ਤੜਕੇ ਕੁੜੀਆਂ ਪਿੰਡ ਜਾ ਵੜੀਆਂ
 ਮੀਂਹ ਨੇ ਘੇਰ ਲਈਆਂ ਚਾਲੀ
 ਪੀਘ ਝੂਟਦੀ ਸੱਸੀ ਡਿਗ ਪਈ
 ਨੂਰੀ ਨਾਭੇ ਵਾਲੀ
 ਸਾਮੇ ਨਾਰ ਦੀ ਝਾਂਜਰ ਟੁੱਟ ਗਈ
 ਰਾਮ ਰਖੀ ਨੇ ਭਾਲੀ
 ਭਿੱਜ ਗਈ ਨਾਜੇ ਵੀ
 ਬਹੁਤੇ ਹਰਖਾਂ ਵਾਲੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਨਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਬੰਧ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ
 ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਤੇ ਆਰਥਕ ਮੰਦਵਾੜੇ
 ਦੇ ਬੋਝ ਨੂੰ ਹਲਕੇ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਵਸੀਲਾ ਹੈ । ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ
 ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਸੁਖ, ਸੱਸ ਤੇ ਨਨਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਕਬੋਲ, ਘਰ ਵਾਲੇ
 ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ ਤੇ ਦਰਾਣੀ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਤਾਅਨੇ-ਮਿਹਣੇ ਸਭ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ
 ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਲੋਰ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ
 ਮਿਕ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ
 ਹਨ, ਪਰ ਕੁਆਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਆਹੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਫਰਕ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸਲਵਾਰ, ਕਮੀਜ਼ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਵਿਆਹੀਆਂ
 ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਸਲਵਾਰ ਦੇ ਉਤੇ ਘਗਟਾ, ਗਲ ਕੁੜਤੀ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੋਈ ਟੋਟਾ
 ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਬਾਂਕਾਂ, ਕੜੀਆਂ ਜਾਂ ਪੰਜੇਬਾਂ

ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ । ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਤਾੜੀਆਂ ਤੇ ਘਗਰੇ ਦੀਆਂ ਘੁਮਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜੇਬਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨੀ ਭਿੰਨੀ ਛਣਕ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੀ ਸੀ ।

ਅੱਜ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਗਿੱਧਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਸਾੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਣ, ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਗਿੱਧੇ ਲਈ ਬੜੀ ਮਹਾਨਤਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ।

“ਜਦ ਰਾਤ ਚਾਨਣੀ ਖਿੜਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਰਾਗ ਇਲਾਹੀ ਛਿੜਦਾ ਹੈ

ਗਿੱਧੇ ਨੂੰ ਲੋਹੜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੇਬਨ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਭਿੜਦਾ ਹੈ ।”

ਗੀਤ ਇਸ ਸਚਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ । ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਕੁੜੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਥਣਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਕੰਨੀ ਪੈਦੀਆਂ ਹੀ ਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਤੇ ਚੁਟਕੀ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਬਾਹਵਾਂ ਉਲਾਰ ਕੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਇੱਕਠੀ ਇਕੋ ਤਾਲ ਨਾਲ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੁਰ ਤੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਲੈਅ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਕੁੜੀਆਂ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਿਉ ਤਿਉ ਇਸ ਦਾ ਪਿੜ ਵੀ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਪਿੜ ਵਿਚ ਕਈ ਘੰਟੇ ਇਹ ਚੱਕਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਗਿੱਧੇ ਦੀਆਂ ਤਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਗੂੰਜਦੀ ਹੋਈ ਇਕ ਅਨੋਖਾ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਨਾਚੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੋਲ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕੁੜੀ ਗੀਤ ਛੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਤਲੇ ਬੋਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇਸ ਖਾਸ ਲੈਅ ਅੰਦਰ ਤਾਲੀਆਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਲੀਆਂ ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ ਸਰਕਦੇ ਹੋਏ ਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨਾ ਹੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਦੂਜੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਤੇ ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ ਕੁੜੀਆਂ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਨਾਚ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਨਾਚ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਤੇ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ—

1. ਨੂੰਹ ਸੱਸ ਦੀ ਲੜਾਈ
2. ਪਤੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ
3. ਨਖੱਟੂ ਪਤੀ ਜਾਂ ਮਧਰੇ ਪਤੀ ਤੇ ਚੋਟਾਂ

4. ਦਿਓਰ ਭਾਬੀਆ ਤੇ ਸੱਸਾ ਨਨਾਣਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ

5. ਭਰਾ ਜਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਆਦਿ

ਗਿੱਧੇ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵੱਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਗਿਲੇ, ਸ਼ਿਕਵੇ, ਉਲਾਝੇ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਚੋਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿੱਧੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਨਿੱਕੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

1. ਬਣ ਕੇ ਕਬੂਤਰ ਚੀਲਾ, ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾ ਕੁੜੀਏ
2. ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਭਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰੀ, ਹੱਸ ਕੇ ਨਾ ਲੰਘ ਵੈਰੀਆ
3. ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਨੇ ਮੱਕੀ ਦਾ ਟੁੱਕ ਮਾਰਿਆ, ਡੌਲੇ ਕੋਲੇ ਬਾਂਹ ਟੁਟ ਗਈ
4. ਮੇਰਾ ਪੈਰ ਪਿਛਾਹ ਨੂੰ ਜਾਵੇ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਲੰਘ ਕੇ
5. ਮੇਰਾ ਬੱਸੜਾ ਚੱਕੀ ਨੂੰ ਹਥ ਲਾਵੇ, ਮਾਨਸਾ ਮਸ਼ੀਨ ਚਲਦੀ
6. ਰੋਟੀ ਖਾ ਜਾ ਵੇ ਭੂਆ ਦਾ ਪੁੱਤ ਬਣ ਕੇ, ਮਿੱਤਰਾ ਦੂਰ ਦਿਆ
7. ਮੇਰੇ ਮਾਹੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਜਾ, ਵੇ ਬਸਰੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆ
8. ਨਾਲੇ ਧਾਰ ਕੱਢਾਂ ਨਾਲੇ ਰੇਵਾਂ ਮਾਹੀ ਮੇਰਾ ਲਾਮ ਨੂੰ ਗਿਆ
9. ਤੈਨੂੰ ਚੰਦ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਵੇਖਾਂ, ਕੋਠੇ ਉਤੇ ਆ ਜਾ ਮਿੱਤਰਾ
10. ਚੁੰਨੀ ਰੰਗ ਦੇ ਲਲਾਰੀਆ ਮੇਰੀ, ਮਿੱਤਰਾ ਦੀ ਪੱਗ ਵਰਗੀ
11. ਮੈਂ ਕਿੰਝ ਮੁਕਲਾਵੇ ਜਾਵਾ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਲੰਘ ਕੇ
12. ਹੱਸ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਬਥੇਰੀ, ਵਸਦਾ ਰਹੁ ਮਿੱਤਰਾ
13. ਮੇਰੀ ਨਣਦ ਮੰਨਣ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਰਾਮ ਸੱਤ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ
14. ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਆਸਰਾ ਤੇਰਾ, ਵਸਦਾ ਰਹੁ ਮਿੱਤਰਾ
15. ਭਾੜਾ ਨਿਤ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਘਰ ਪਾ ਲਾ ਟੇਸਨ ਤੇ
16. ਸੱਸੇ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਕਰੇ ਤਕੜਾਈਆਂ, ਆਪਣੇ ਤੂੰ ਦਿਨ ਭੁਲ ਗਈ
17. ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਖੰਡ ਪਾਈ, ਸੱਸੇ ਤੇਰੀ ਮਹਿੰ ਮਰ ਜੇ
18. ਸੱਸ ਮਰ ਗਈ, ਨਨਾਣ ਸਹੁਰੇ ਤੁਰ ਗਈ, ਆਪਾਂ ਦੋਵੇ ਮੇਲੇ ਚੱਲੀਏ
19. ਸਾਨੂੰ ਮਿੱਤਰਾਂ ਬਾਝ ਹਨੇਰਾ, ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ
20. ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਆਈਆਂ, ਲੱਗੀਆਂ ਤਿੱਜਣਾਂ ਦੀਆਂ
21. ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਗੋਲੀ, ਇਕ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦ ਬਦਲੇ
22. ਏਡਾ ਮੋਹ ਨਾ ਚੰਦਰੀਏ ਪਾਈਏ, ਰੋ ਰੋ ਵਿਛੜਾਗੇ
23. ਨੱਕੇ ਛੁੰਡੀ ਕਣਕ ਦੇ ਤੇਰੇ ਰੱਖ ਲੈ ਕੁਆਰੀ ਬਾਬਲਾ
24. ਤੇਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕਰੂੰਗੀ ਰੋਟੀ, ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾ ਵੀਰਨਾ
25. ਨੱਚਣ ਵਾਲੀ ਦੀ ਅੱਡੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ, ਗੋਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਮੂੰਹ

ਇੰਜ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਥਕੇਵਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਪਿਤ
ਵਿਚੋਂ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਵੜਦੀਆਂ ਹਨ।

ਘੇਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਗੀਤ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ
ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਤਾਣ ਨਾਲ ਕੁੜੀਆਂ ਘੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ ਮੱਧਮ ਤਾਲ ਵਿਚ ਨੱਚਦੀਆਂ
ਹਨ। ਇੰਜ ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਤੇ ਥੱਕੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣਾ ਥਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਲੈਅ ਨਾਲ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ —

ਕਿਕਰਾਂ ਵੀ ਲੰਘ ਆਈ, ਬੇਰੀਆਂ ਵੀ ਲੰਘ ਆਈ,

ਲੰਘਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਘਾਹ ਵੇ,

ਪੁੱਤਰਾ ਸਹੁਰੇ ਦਿਆ, ਕਦੀ ਬਣ ਕੇ ਪਰਾਹੁਣਾ ਆ ਵੇ।

— — — — —

ਕਿਕਰਾਂ ਵੀ ਲੰਘ ਆਈ, ਬੇਰੀਆਂ ਵੀ ਲੰਘ ਆਈ

ਲੰਘਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੂਤ,

ਜੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਮਰ ਜੇ ਮੈਂ ਰੋ ਰੋ ਮਾਰਾਂ ਕੂਕ

— — — — —

ਕਿਕਰਾਂ ਵੀ ਲੰਘ ਆਈ, ਬੇਰੀਆਂ ਵੀ ਲੰਘ ਆਈ,

ਲੰਘਣੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਡਾਕਾਂ

ਲੈ ਜਾ ਮੇਰਾ ਗੁੱਟ ਮਿਣ ਕੇ

ਜਾਈ ਮੇਲੇ ਤੇ ਲਿਆਈਂ ਬਾਕਾਂ

— — — — —

ਤਿਖੀ ਨੌਕ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਵੀ ਘਸ ਗਈ

ਨਾਲੇ ਘਸ ਗਈਆਂ ਖੁਰੀਆਂ

ਮਾਹੀ ਮੇਰਾ ਲਾਮ ਨੂੰ ਗਿਆ

ਮੇਰੇ ਵੱਜਣ ਕਲੇਜੇ ਛੁਰੀਆਂ

— — — — —

ਮੇਰਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਬਾਗ਼ ਲਵਾਨੀਆਂ

ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਆ ਜਾ ਵੇ ਮੇਰਾ

ਪੈਲਾਂ ਪਾ ਜਾ ਵੇ ਮੇਰਾ

ਤੇਰੀਆਂ ਗੁੜੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਵੇ ਮੇਰਾ

ਤੇਰੀਆਂ ਮਹੀਓਂ ਸਮਝਾਂ ਵੇ ਮੇਰਾ

ਲੜੀਵਾਰ ਬੋਲੀ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਕੇਵਾਂ ਲਾਹੁਣ ਤੇ ਨਾਚ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਰੰਗ
 ਭਰਨ ਲਈ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਹੈ । ਜਦ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ
 ਨਿਕਲ ਕੇ ਉੱਚੀ ਬਾਂਹ ਉਲਾਰ ਕੇ ਬੋਲੀ ਅਲਾਪਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਅਖੀਰੀ ਤੁਕ ਨੂੰ
 ਘੇਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਘੁਮਘਾਰ ਤੇ ਝਾਂਜਰਾਂ ਦੀ ਛਣਕਾਰ ਨਾਲ ਢੁਕਾ
 ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇੰਜ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਨਿਕਲ ਨਿਕਲ ਕੇ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀਆਂ
 ਬੋਲੀਆਂ ਅਲਾਪਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥਣਾਂ ਮੱਧਮ ਮੱਧਮ ਮਸਤ ਚਾਲ ਨਾਲ ਘੇਰੇ ਵਿਚ
 ਘੇਰੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਗਿੱਧੇ ਦੇ ਰੰਗ ਬਣਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ —

ਸਿਹੜੇ ਪੱਤਣ ਪਾਣੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਫੇਰ ਨਾ ਲੰਘਦਾ ਭਲਕੇ
 ਬੇੜੀ ਦਾ ਪੂਰ ਤ੍ਰਿੰਜਣ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸਦਾ ਨਾ ਬੈਠਣ ਰਲ ਕੇ
 ਨੱਚ ਕੇ ਵਿਖਾ ਮੇਲਣੇ, ਜਾਈਂ ਨਾ ਗਿੱਧੇ 'ਚ ਟਲ ਕੇ

ਨੱਚਣ ਕੁੱਦਣ ਝੂਟਣ ਪੀਘਾਂ, ਵੱਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਈਆਂ
 ਆ ਲੈ ਮਿੱਤਰਾਂ ਕਰ ਲੈ ਖਰੀਆਂ, ਮੇਰੇ ਬਾਂਕਾਂ ਮੇਚ ਨਾ ਆਈਆਂ
 ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਨਣਦਾਂ ਤੇ ਭਰਜਾਈਆਂ

ਘਰ ਨਹੀਂ ਟੋਲਦੀਆਂ ਵਰ ਨਹੀਂ ਟੋਲਦੀਆਂ, ਬਦਲੇਖੋਰੀਆਂ ਮਾਵਾਂ
 ਨਿਕੇ ਜਿਹੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਦੇ ਕੇ ਚਾਰ ਕੁ ਲਾਵਾਂ
 ਬੁਸ ਬੁਸ ਕਰਦਾ ਅੰਦਰ ਵੜਦਾ, ਦੇ ਕੇ ਲੜੂ ਪਰਚਾਵਾਂ
 ਕੰਤ ਨਿਆਣੇ ਦੇ ਦੁਖੜੇ ਕੀਹਨੂੰ ਸੁਣਾਵਾਂ

ਸੁੱਚੀ ਸੂਫ ਦੀ ਸੁਥਣ ਸਵਾਈ
 ਤੇ ਉਤੇ ਲਵਾਈ ਡੋਰੀ
 ਕੁੜਤੀ ਨੂੰ ਛੇ ਵੀਹਾਂ ਬੀੜਾਂ
 ਸੱਸ ਤੇ ਲਵਾਇਆ ਚੋਰੀ
 ਪੈਰੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਵਾਲੀ
 ਤੇ ਠੁਮ ਠੁਮ ਕਰਦੀ ਗੋਰੀ
 ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਪਲਟਾਨੀਏ
 ਦੇਖੇ ਰੰਨ ਮਸਿਆ ਨੂੰ ਟੋਰੀ

ਹਰਾ ਮੂੰਗੀਆ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਏ ਸਾਫਾ, ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਏ ਜਾਨੀ
ਭਾੜੇ ਦੀ ਹਦ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬੰਦਿਆ, ਤੂੰ ਮੌਜ ਬਥੇਰੀ ਮਾਣੀ
ਵਿਚ ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਆ ਗਏ ਧੌਲੇ, ਹੁਣ ਆ ਗਈ ਮੌਤ ਨਿਸ਼ਾਨੀ
ਬਦੀਆਂ ਨਾ ਕਰ ਤੂੰ, ਕੋਈ ਦਿਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ

ਪਹਿਨ ਪਚਰ ਕੇ ਆਈਆਂ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ, ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ
ਚੰਦ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਇਉਂ ਚਮਕਦੀਆਂ, ਜਿਉਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ
ਗਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੁੜਤੀਆਂ, ਤੇੜ ਨਵੀਆਂ ਸਲਵਾਰਾਂ
ਕੁੜੀਆਂ ਇਉਂ ਨੱਚਣ, ਜਿਉਂ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ

ਗਿੱਧਾ ਗਿੱਧਾ ਕਰੇ ਮੇਲਣੇ, ਗਿੱਧਾ ਪਉ ਬਥੇਰਾ
ਅੱਖ ਪੱਟ ਕੇ ਤੂੰ ਝਾਕ ਮੇਲਣੇ, ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਬਨੇਰਾ
ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆ ਗਏ, ਕੀ ਬੁੱਢੜਾ ਕੀ ਠੇਰਾ
ਤੈਨੂੰ ਧੁਪ ਲਗਦੀ ਸੜੇ ਕਾਲਜਾ ਮੇਰਾ

ਰਾਤੀਂ ਰਾਸ ਵੇਖਣ ਗਿਆ ਨੀ ਗਿਆ ਨਾ ਦੱਸ ਕੇ
ਨੀ ਮੈਂ ਕੁੰਡਾ ਵੀ ਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਆਇਆ ਚੂਥੀ ਪੱਟ ਕੇ
ਨੀ ਮੈਂ ਮੰਜਾ ਵੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਪੈ ਗਿਆ ਝੁੱਲ ਸੱਟ ਕੇ
ਨੀ ਮੈਂ ਖੇਸ ਵੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਪੈ ਗਿਆ ਬੇਰੀ ਸੱਟ ਕੇ
ਨੀ ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਵੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਸੈ ਗਿਆ ਧਾਣੀ ਡਫ ਕੇ
ਨੀ ਮੈਂ ਮੂੰਹੋਂ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲੀ, ਚੁੰਢੀ ਵੱਡੀ ਕੱਸ ਕੇ
ਰਾਤੀਂ ਰਾਸ ਵੇਖਣ ਗਿਆ ਨੀ ਗਿਆ ਨਾ ਦੱਸ ਕੇ

ਘੁੰਡ ਦਾ ਭੋਲੀਏ ਕੰਮ ਕੀ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ, ਏਥੇ ਬੈਠੇ ਤੇਰੇ ਹਾਣੀ
ਜਾਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਦੀ ਬਹੁਤੇ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਦੀ ਕਾਣੀ
ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿਸੇ ਮਜਾਜਣ ਘੁੰਡ ਚੋਂ ਅੱਖ ਪਛਾਣੀ
ਖੁਲ੍ਹਕੇ ਨੱਚ ਲੈ ਨੀ ਬਣ ਜਾ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਰਾਣੀ

ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਵੱਖ
ਵੱਖ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇੱਕਠੀਆਂ ਗਿੱਧਾ

ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਹੈ । ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਇੱਕਠੇ ਰਲ ਕੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ।
ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਜੋ ਗੀਤ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:-

ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਵੇਖ ਲਓ, ਜਿਉਂ ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਪਾਵੇ
ਕੰਨੀਦਾਰ ਮੁੰਡੇ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਚਾਦਰੇ, ਪਿੰਜਣੀ ਨਾਲ ਸੁਹਾਵੇ
ਦੁਧਾ ਕਾਸ਼ਨੀ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਸਾਫੇ, ਜਿਉਂ ਉਡਿਆ ਕਬੂਤਰ ਜਾਵੇ
ਮਲਮਲ ਦੇ ਤਾਂ ਕੁੜਤੇ ਸੌਹਦੇ, ਜਿਉਂ ਬਗਲਾ ਤਲਾ ਵਿਚ ਨੁਾਵੇ
ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰੀ ਨਾ ਜਾਵੇ ।

रुद्र

ਕਿੱਕਲੀ

ਕਿੱਕਲੀ

ਕਿੱਕਲੀ ਹਰ ਮੌਸਮ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੀਅ ਕਰੇ ਜਾਂ ਦਿਲ ਚਾਹਵੇ, ਪਿੰਡਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਜਾਂ ਜਿਥੇ ਜ਼ਰਾ ਥਾਂ ਨਵੇਕਲੀ ਹੋਵੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਲਈ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਣ ਤਦ ਵੀ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ। ਪਰ ਜਿੰਨੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਾਚ ਦਾ ਰੰਗ ਤੇ ਸਵਾਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਮਕੇਗਾ।

ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਦੀਆਂ ਜੋਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਕੁੜੀ ਦੂਜੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਹੱਥ ਅਗਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਗੁੱਟਾਂ ਤੇ ਗੁੱਟ ਰੱਖ ਕੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਮਧਾਣੀ ਚੀਰਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਕੰਘੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਡੀਆਂ ਜੋੜ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਡੀਆਂ ਨਾਲ ਅੱਡੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ, ਨੱਚ ਨੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਅੱਡੀਆਂ ਜੋੜ ਜੋੜ ਨਚਦੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਘੀਆਂ ਪਾ ਕੇ, ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਫੜ ਕੇ, ਇਧਰ ਉਧਰ ਬਾਹਵਾਂ ਹੋਠੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨੱਚਦਿਆਂ ਨੱਚਦਿਆਂ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਜਦੋਂ ਨਾਚ ਦੀ ਚਾਲ ਹੋਰ ਤਿੱਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨੱਚਦੀਆਂ ਤੇ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੀ ਸਕਲ ਪਛਾਣਨੀ ਵੀ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁੜੀਆਂ ਛਣਕ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਝਾਂਜਰਾਂ ਦੀ ਛਣ-ਛਣ ਚੁਫੇਰੇ ਸੰਗੀਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਚੁੰਨੀਆਂ ਉਡਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗੁੱਤਾਂ ਲਹਿਰਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਹੀ ਖੇੜਾ ਤੇ ਰੰਗਤ ਹੀ ਰੰਗਤ ਭਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੰਦਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਪੰਜਾਬਣ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਪਤੀ ਦੀਆਂ

ਵਧੀਕੀਆਂ, ਸੱਸ-ਨਨਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿੜਕਾਂ, ਦਿਉਰਾ ਜੇਠਾਂ ਦੇ ਤਾਅਨੇ-ਮਿਹਣੇ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮਜਬੂਰੀਆਂ, ਨਿਪੁੱਤੀਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਤੌਖਲਾ ਤੇ ਕੁਆਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹੇ ਜਾਂ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਸਭ ਕੁਝ ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਪਗੜੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜਵਾਈ ਆਦਿ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜਵਾਈ ਬਾਹਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਵੇਂ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਹਾਲੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੱਭਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਣਵਈਆਂ ਜਾਂ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੇ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਵੰਗਾਂ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵੰਗਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨਾ ਸਮਝਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰੇ ਟੰਗਣ ਲਈ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਕਿੱਲੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰਾ ਟੰਗਾਂ ?

ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬਦਾਮ ਖਾਣ ਦੀਆਂ, ਬਦਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਸੱਸਾਂ, ਸਹੁਰਿਆਂ, ਜਠਾਣੀਆਂ, ਆਦਿ ਨੂੰ ਤਾਅਨੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਸਾਂ ਦੀ ਨੂੰਹਾਂ ਤੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਤੇ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਰੋਕ ਸਬੰਧੀ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਈ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਨ ਹਿਤ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਕਈ ਵੇਰ ਇਕ ਹੱਥ ਛੱਡ ਕੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਸ਼ਾਰੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—

ਅਸਮਾਨੀ ਮੇਰਾ ਘੱਗਰਾ
ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ।

ਇਹ ਨਾਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਸਮ ਵਿਚ ਕੁਆਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਸਿਸਮਾਂ ਵਰਗੀ ਲਚਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੱਚਣਾ ਤੇ ਗੇੜਾ ਦੇਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿੱਕਲੀ ਦੇ ਨਾਚ ਨਾਲ ਜੇ ਗੀਤ ਵਧੇਰੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :—

ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦੀ
ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ
ਦੁਪੱਟਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦਾ
ਢਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਜਵਾਈ ਦਾ

ਗਈ ਸਾ ਮੈਂ ਗੰਗਾ
ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਈ ਵੰਗਾਂ
ਅਸਮਾਨੀ ਮੇਰਾ ਘੱਗਰਾ
ਨੀ ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਏਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ
ਨੀ ਮੈਂ ਓਸ ਕਿੱਲੀ ਟੰਗਾਂ

ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਵਣ ਆਈਆਂ
ਬਦਾਮ ਖਾਵਣ ਆਈਆਂ
ਬਦਾਮ ਮੇਰਾ ਮਿੱਠਾ
ਮੈਂ ਵੀਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਡਿੱਠਾ
ਬਦਾਮ ਦੀ ਗੁੱਲੀ ਮਿੱਠੀ
ਮੈਂ ਵੀਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਡਿੱਠੀ

ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੱਸ ਦੀ
ਲੱਤ ਭੱਜੇ ਸੱਸ ਦੀ
ਗੋਡਾ ਭੱਜੇ ਜੇਠ ਦਾ
ਝੀੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਦਾ
ਮੇੜ ਸੁ ਜਠਾਣੀਏ
ਮੇੜ ਸੱਸ ਰਾਣੀਏ

ਸੱਸ ਦਾਲ 'ਚ ਪਕਾਈ
ਛੰਨਾ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਈ
ਸੱਸ ਖੀਰ 'ਚ ਪਕਾਈ
ਹੇਠ ਟੰਗਣੇ ਲੁਕਾਈ

ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਵਤਦੀ ਖਾਵੇ
ਭੈੜੀ ਗਲੁ ਗਤੱਪੇ ਲਾਵੇ
ਲੋਕੇ ਸੱਸਾਂ ਬੁਰੀਆਂ ਵੇ
ਕਲੇਜੇ ਮਾਰਨ ਛੁਰੀਆਂ ਵੇ

ਕੋਠੋ ਉਤੇ ਰੇਠੜਾ
ਭੈਣ ਮੇਰੀ ਖੇਡਦੀ
ਭਣਵਈਆ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦਾ
ਵੇਖ ਲੈ ਵੇ ਵੇਖ ਲੈ
ਬਾਰੀ ਵਿਚ ਬਹਿਨੀ ਆਂ
ਛੰਮ ਛੰਮ ਰੋਨੀ ਆਂ
ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ
ਸਾਬੁਣ ਨਾਲ ਧੋਨੀ ਆਂ
ਸਾਬੁਣ ਗਿਆ ਉਡ ਪੁਡ
ਲੈ ਨੀ ਭਾਬੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗ
ਭਾਬੇ ਮੇਰੀ ਸੋਹਣੀ
ਜੀਹਦੇ ਮੱਥੇ ਦੋਣੀ
ਦੋਣੀ ਵਿਚ ਸਿਤਾਰਾ
ਮੈਨੂੰ ਵੀਰ ਪਿਆਰਾ
ਵੀਰੇ ਦੀ ਮੈਂ ਵਹੁਟੀ ਡਿੱਠੀ
ਚੰਠ ਨਾਲੋਂ ਚਿੱਟੀ
ਤੇ ਪਤਾਸਿਆਂ ਤੇ ਮਿੱਠੀ

ਐਸ ਗਲੀ ਮੈਂ ਆਵਾਂ ਜਾਵਾਂ
ਐਸ ਗਲੀ ਲਸੂੜਾ
ਭਾਬੇ ਮੰਗੇ ਮੁੰਦਰੀਆਂ
ਨਨਾਣ ਮੰਗੇ ਚੂੜਾ
ਨੀ ਇਹ ਲਾਲ ਲਸੂੜਾ
ਨੀ ਇਹ ਲਾਲ ਲਸੂੜਾ

ਵੀਰੇ ਮੇਰਾ ਚੌਕ ਘੜਾਇਆ
 ਮਾਹੀ ਘੜਾਈ ਆਰਸੀ
 ਬਾਬਲ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਟੱਪਾਂ
 ਤਾਂ ਨਾ ਟੁੱਟੀ ਆਰਸੀ
 ਅੰਮੜੀ ਦਾ ਮੈਂ ਵਿਹੜਾ ਟੱਪਾਂ
 ਤਾਂ ਨਾ ਟੁੱਟੀ ਆਰਸੀ
 ਸੌਕਣ ਦੀ ਮੈਂ ਝੁਗੀ ਟੱਪਾਂ
 ਨੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਆਰਸੀ

— — — —
 ਆ ਨੀ ਭੈਣੇ ਚੱਕ ਚੱਲੀਏ
 ਚੱਕ ਦਾ ਮੇਵਾ ਖਾ ਚੱਲੀਏ
 ਕੁੜੀ ਭੜੋਲੇ ਪਾ ਚੱਲੀਏ
 ਮੁੰਡਾ ਮੇਢੇ ਲਾ ਚੱਲੀਏ

— — — —
 ਚਾਰ ਚੁਰਾਸੀ
 ਘੁੰਮਰ ਘਾਸੀ
 ਨੇ ਸੌ ਘੋੜਾ
 ਮੌ ਸੌ ਹਾਥੀ
 ਸੌ ਸੌ ਫੁੱਲ ਗੁਲਾਬ ਦਾ
 ਮੁੰਡੇ ਖੇਡਣ ਗੁੱਲੀ ਡੰਡਾ
 ਕੁੜੀਆਂ ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਂਦੀਆਂ
 ਮੁੰਡੇ ਕਰਦੇ ਖੇਤੀ ਪਤੀ
 ਕੁੜੀਆਂ ਘਰ ਵਸਾਂਦੀਆਂ

ਉਪਰੋਕਤ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿੱਕਲੀ ਨਾਚ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਹਿਰਾਵੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਕਾਦਾਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿੱਤੇ, ਅੰਨ ਦਾਣਾ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਢੰਗ, ਘੋੜੇ, ਹਾਥੀ, ਚੰਗੇ ਵਸੇਬੇ, ਗਹਿਣੇ, ਤਿਉਹਾਰ, ਬਾਬਲ ਦੀ ਹਵੇਲੀ, ਸੌਕਣ ਦੇ ਸਾੜੇ, ਆਰਸੀ, ਚੌਕ, ਮੁੰਦਰੀਆਂ, ਚੂੜੇ, ਲਸੂੜਾ, ਪਤਾਸੇ, ਦੌਣੀ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਕਿੱਕਲੀ

ਨਾਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਨਾਚ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਕਾਡ 6

ਝੰਮਰ

ਇਹ ਨਾਚ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਪਿਛੋਂ ਉਧਰੋਂ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾਚ ਵੀ ਇਧਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਚ ਵਧੇਰੇ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਰ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਸਦੇ ਇਲਾਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਸੇਖੂਪੁਰਾ, ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ, ਝੰਗ, ਲਾਹੌਰ, ਸ਼ੇਰਕੋਟ, ਸਾਹਪੁਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਤੇ ਲਾਇਲਪੁਰ (ਫ਼ੈਸਲਾ-ਬਾਦ) ਆਦਿ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ।

ਬਾਰ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਗਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬੜਾ ਨਿਰਾਲਾ ਤੇ ਨਰੋਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਕੁੜਤੇ, ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਤਹਿਮਤਾਂ ਤੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹਾਰ ਹਮੇਲਾਂ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁਕ ਬੁਕ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਵਿਰਸੇ 'ਚੋਂ ਮਿਲੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਤੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਲੋਕ ਬੜੇ ਗਰੀਬ ਤੇ ਝੋਪੜੀਆਂ ਜਾਂ ਕੱਚੇ ਮਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਵਿਚ ਇਹ ਬੜੇ ਬਲਵਾਨ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੀ ਇਹ ਨਾਚ ਵੇਖਣ ਤੇ ਨੱਚਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਮੇਲੇ ਲਗਦੇ, ਘੋਲ ਹੁੰਦੇ, ਛਿੰਝਾ ਪੈਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂ ਬਾਰ ਦੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਵੀ ਲੋਕ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਸ ਨਾਚ ਨੂੰ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਝੰਮਰ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਵੇਲੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਲਿਬਾਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ :-

ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਬੁੰਦੇ

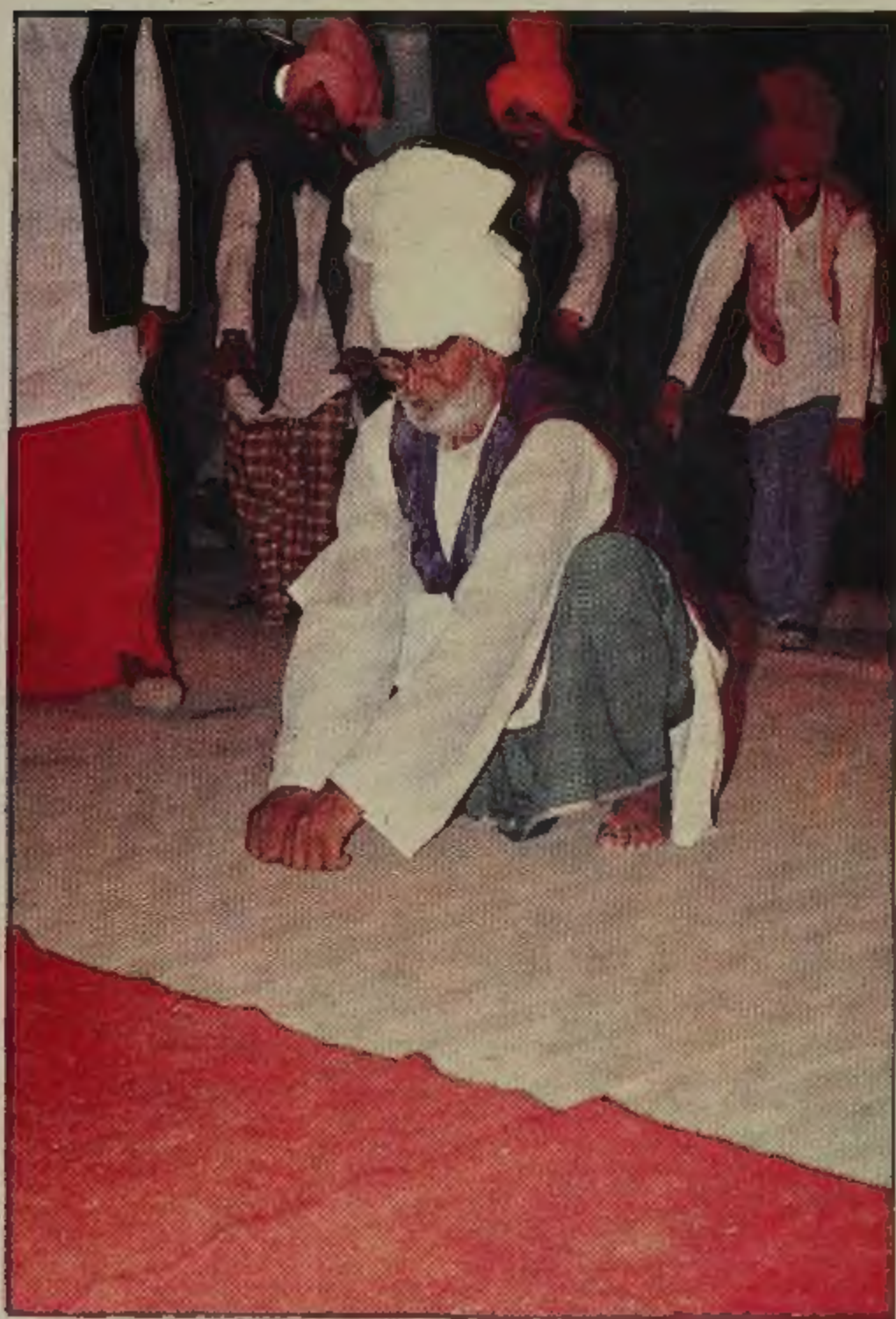

ਹੱਥੀਂ ਸਾਵੀ ਵੰਗ ਏ,
 ਅੰਗਲੀ ਪੁਰ ਪੁਰ ਛੱਲਿਆ
 ਤੇ ਬਾਹ ਨੂੰ ਅੱਲਾ ਦਾ ਰੰਗ ਏ
 ਮੰਤਬੀ ਸਾਵੀ ਲੁੰਗੀ ਦੀ
 ਕਾਲੀ ਚਾਦਰ ਆਣ ਸੁਹਾਈ ਕੰਡ ਏ
 ਗਲ ਚੋਲੀ ਬਾਗ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ
 ਸਿਰ ਤੇ ਭੋਸਣ ਭੋਰ ਮਲੰਗ ਏ
 ਜਿਹੜੀਆਂ ਨਾਰੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਭੱਜ ਗਈਆਂ ਨੇ
 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਸਾਡਾ ਪੀਰ ਨਿਹੰਗ ਏ

ਝੰਮਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਹੈ ।
 ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਘੁਮਰ ਜਾਂ ਝੰਮਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਇਕ
 ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀ ਆਪਣਾ ਪਿੱਛਾ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਾ
 ਦੱਸਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਜਸਥਾਨ
 ਵਿਚੋਂ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ।

ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਮੇਲੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਇਕੱਠ ਉੱਤੇ ਜਦੋਂ
 ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਝੰਮਰ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢੋਲੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਝੰਗੀਆਂ
 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਿੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ । ਢੋਲੀ ਢੋਲ ਉੱਤੇ ਡੱਗੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਲੈਅ ਫੜ ਲੈਂਦਾ
 ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਝੰਮਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਵਲੇਟ
 ਫਿਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਗੱਭਰੂ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਮੋਟੀ ਜਿਹੀ
 ਖੰਡੀ ਨਾਲ ਦੋ ਡੱਗੇ ਢੋਲ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਡੱਗੇ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਝਟ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ
 ਹੱਥ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਹੋਈ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਛਮਕ ਨੂੰ ਤਾਲ ਨਾਲ ਢੋਲ ਉੱਤੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ
 ਛਮਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਦੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਦੇ ਕੇ ਛਮਕਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ
 ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਢੋਲੀ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਢੋਲ ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ ਪੈਰ ਖਿਲਾਉਂਦੇ ਹੱਥ
 ਮਟਕਾਉਂਦੇ ਤੇ ਬਾਹਾਂ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਧੀਮਾ ਧੀਮਾ ਨੱਚਦੇ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਨੱਚਦਾ ਨੱਚਦਾ ਗੱਭਰੂ ਜਦੋਂ ਲਟਕ ਤੇ ਮੜਕ ਨਾਲ ਥਰਕਾ ਕੇ ਸੱਜਾ ਪੈਰ ਪਿੜ
 ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਵੀ ਲਟਕ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
 ਹੱਥ ਲਾਗੇ ਲਾਗੇ ਹੋ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਫੂਹਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਚਾਲ
 ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਚਾਰ ਵਾਰ ਮਟਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ
 ਹੌਲੀ ਬਾਹਵਾਂ ਲਹਿਰਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੱਥ ਦੋ ਵਾਰ ਛਾਤੀ ਦੇ
 ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮਟਕਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਝੁਲਦੇ ਝੁਲਦੇ ਮੁੜ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ

६५४

ਹਨ । ਇੰਜ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਨੱਚਦਿਆਂ ਨੱਚਦਿਆਂ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਢੋਲੀ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਝੁੰਮਰੀ ਨਾਚ
ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਝੁੰਮਰ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ —

ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ
ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ
ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ
ਮੇਰੇ ਕਾਗ ਬਨੇਰੇ ਉਤੇ ਬੋਲਿਆ
ਮੇਰਾ ਤਤਤੀ ਦਾ ਜਿਉਤਾ ਡੋਲਿਆ
ਮੈਂ ਮੰਦਤਾ ਬੋਲ ਨਾ ਬੋਲਿਆ ਓ ਯਾਰ
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ
ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ.....

— — — — —
ਵੇ ਮੈਂ ਕੋਠੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਖਲੀ ਆਂ
ਮੇਰੀਆਂ ਸੜਨ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ
ਝੁੱਲੀ ਵਾ ਤੇ ਜੁਲਫਾਂ ਹੱਲੀਆਂ ਓ ਯਾਰ
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ
ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦਾ ਓ ਯਾਰ
ਲੰਘ ਆ ਜਾ ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ.....

— — — — —
ਪਾਣੀ ਭਰੇਨੀਆਂ ਪੱਤਣੁ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਭਰੇਨੀਆਂ ਪੱਤਣੁ
ਭੈੜੇ ਨੈਣੇ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਤੱਕਣੁ
ਸੁੰਦੇ ਦੰਦ ਵੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹੱਸਣੁ
ਭਾਵੇ ਜਾਣੇ ਭਾਵੇ ਨਾ ਜਾਣੇ
ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ
ਮੇਰਾ ਸਾਂਵਲ ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ.....
ਪਾਣੀ ਭਰੇਨੀਆਂ ਡੋਲੀਆਂ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਭਰੇਨੀਆਂ ਡੋਲੀਆਂ
ਸੁੰਝਾ ਲੋਕ ਮਰੇਦਾ ਬੋਲੀਆਂ

ਭਾਵੇ ਜਾਣੇ ਭਾਵੇ ਨਾ ਜਾਣੇ
ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਜਵਾਨੀਆ ਮਾਣੇ

— — — — —
ਫਧੀ ਖਲੀ ਆਂ
ਫਧੀ ਖਲੀ ਆਂ
ਢਾਹੇ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ
ਉਤੇ ਲਾਈ ਏ ਰਿਮ ਤਿਮ ਕਣੀਆਂ
ਅਸਾਡੇ ਢੋਲ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣੀਆਂ
ਮੇਰੀ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਫਲਕ ਓ ਨਾ ਪੌਦੀਆਂ
ਭਲਾ ਵੇ ਪੌਦੀਆਂ
ਸਿੱਕ ਸਦਾ ਵੇ ਸਾਵਲ ਤੇਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਆ
ਆਹਾ ਵੇ ਰਹਿੰਦੀ ਆ

— — — — —
ਬਾਝੂ ਯਾਰ ਦੇ ਜਿੰਦਗੀ ਮਾਂਦੀ ਆਂ
ਫਧੀ ਖਲੀ ਆਂ
ਫਧੀ ਖਲੀ ਆਂ
ਟਹਿਣੀ ਸੀਹ ਦੀ
ਉਤੇ ਲੱਖੀ ਏ ਝਾਬਰ ਮੀਂਹ ਦੀ
ਅੱਖੀ ਡਿੱਠੀ ਆ ਝੋਕ ਲਦੀ ਦੀ
ਮੇਰੀ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਫਲਕ ਓ ਨਾ ਪੌਦੀਆਂ
ਭਲਾ ਵੇ ਪੌਦੀਆਂ
ਸਿੱਕ ਸਦਾ ਵੇ ਸਾਵਲ ਤੇਰੀ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ
ਬਾਝੂ ਯਾਰ ਦੇ ਦਿੱਲਗੀ ਮਾਂਦੀ ਆ
ਫਧੀ ਖਲੀ ਆ
ਫਧੀ ਖਲੀ ਆ
ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਓ
ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਓ. ਹੈ ਅਲੂਆਂ
ਘਤੀ ਬੈਠਾ ਏ ਦਰ ਤੇ ਪੁਆਂ
ਤੇਰੇ ਬਾਹੁੜੁ ਨਾ ਬਣਦਾ ਸੁਹਾਂ
ਮੇਰੀ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਫਲਕ ਓ ਨਾ ਪੌਦੀ ਆ

ਭਲਾ ਵੇ ਪੌਦੀ ਆ
 ਸਿੱਕ ਸਦਾ ਵੇ ਸਾਂਵਲ ਤੇਰੀ ਰਹਿੰਦੀਆ
 ਆਹਾ ਵੇ ਰਹਿੰਦੀ ਆ
 ਬਾਬੂ ਯਾਰ ਦੇ ਦਿਲੜੀ ਮਾਂਦੀ ਆ
 ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਓ, ਮੇਰਾ ਢੋਲ ਓ
 ਹੈ ਪਰਦੇਸੀ
 ਮੇਢੇ ਸਾਢਾ ਤੇ ਸੋਹੰਦੀ ਏ ਖੇਸੀ
 ਅੱਲਾ ਜਾਣੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੈਸੀ
 ਮੇਰੀ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਫਲਕ ਓ, ਨਾ ਪੌਦੀ ਆ
 ਭਲਾ ਵੇ ਪੌਦੀ ਆ
 ਸਿੱਕ ਸਦਾ ਵੇ ਸਾਂਵਲ ਤੇਰੀ ਰਹਿੰਦੀਆ
 ਆਹਾ ਵੇ ਰਹਿੰਦੀ ਆ
 ਬਾਬੂ ਯਾਰ ਦੇ ਦਿਲੜੀ ਮਾਂਦੀ ਆ

ਉਮਰ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਨਾਚ ਹੈ । ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ, ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਤਾਲ ਅਤੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਨਖਰੇ ਤੇ ਸਡੌਲਤਾ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸੁਹਾਵਣਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਸ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੱਭਰੂ, ਖਾਸ ਕਰ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ, ਅਬੋਹਰ, ਗੰਗਾਨਗਰ ਬੈਲਟ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਚੋਂ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਇਸ ਨਾਚ ਨੂੰ ਨੱਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਾਂਡ 7

ਸੰਮੀ

ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਉਸ ਲੋਕ-ਗਾਥਾ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਢੋਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸੰਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੁੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਝੰਗ (ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ) ਦੇ ਪੁਛਾਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮੀ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਸੀ। ਢੋਲਾ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਇਕ ਕਾਫਲੇ ਨਾਲ ਸੰਮੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਆਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਣਾ ਐਸਾ ਵਰਤਿਆ ਕਿ ਢੋਲਾ ਸੰਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸੰਮੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਸਦਾ ਲਈ ਉਜੜ ਗਈ। ਗੀਤ ਦੀ ਇਕ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇੰਜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ —

ਢੋਲੇ ਕੀਤਾ ਮੂੰਹ ਦਲੀਨਰ ਠਾਰ ਨੂੰ

ਮਗਰ ਲਾ ਕੇ ਛੋੜੀ ਨੇ ਸੰਮੀ

ਭਾਵ ਢੋਲਾ ਕਿਧਰੇ ਪਿਛੇ ਪਰਤ ਗਿਆ ਤੇ ਸੰਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਇਕ ਹੋਰ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਢੋਲਾ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਸਾਕੁਲ ਕੁਮਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਕੋਟ ਨਰਵਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਵਾੜ ਦੀ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਮਾਰੂ ਜਾਂ ਮਾਰਵਣੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਮੀ ਦਾ ਨਾਚ ਇਸੇ ਪਿਆਰ ਗਾਥਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਦੰਦ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਮੀ ਤੇ ਢੋਲੇ ਨੂੰ ਢੋਲ ਸਮਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਕ ਕਾਵਿਕ ਲੋਕ ਵਾਰਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਢੋਲ ਨਾਮੀ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਨ ਦੀ ਢੂੰਡ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਸਮਸ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਢੋਲ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਢੋਲ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਭੇਜਦੀ ਹੈ। ਤੋਤਾ ਸਮਸ ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਹਿਲੀਂ ਪੁੱਜ ਕੇ ਢੋਲ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁਖੜੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਢੋਲ ਤੇ ਸਮਸ ਰਾਣੀ ਦੋਵੇਂ ਮਾਂ ਕੋਲ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਤੇਰੀ ਕੁੱਟੀ ਆ ਵੇ ਤੇਤਿਆ ਮੈਂ ਜੂਰੀ, ਵਿਚ ਖੰਡ ਆ ਵੇ ਭੈੜਿਆ ਰਲਾਈ।
 ਇਹ ਗੀਤ ਅਕਸਰ ਰੀਕਾਰਡ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ
 ਸੁਣਦੇ ਹਨ ।

ਸੰਮੀ ਨਾਚ ਦੀ ਪਿਠ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਚੰਨ
 ਚਾਨਣੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਆਹੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ
 ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਵਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਕ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀਆਂ
 ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਚੱਕਰ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਵਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿਚ
 ਲਹਿਰਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਲੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਤੀ ਤੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ
 ਸਾਰੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
 ਜਿਵੇਂ:-

ਗਿੱਲੀ ਗਿੱਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸੰਮੀਏ

ਪੈਰ ਸੰਭਲ ਸੰਭਲ ਕੇ ਧਰੀਏ

ਤੇ

ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਮਾਤੀ ਵੇ ਢੋਲਾ

ਸੰਭਲ ਸੰਭਲ ਕੇ ਚੜ੍ਹੀਏ ।

ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਤੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੁੜੀਆਂ, ਚਾਅ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ
 ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਇਕ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਨਾਚ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ
 ਖਾਸ ਉਚੇਚ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ
 ਦਾ ਹੀ ਨਾਚ ਹੈ । ਹਾਂ ਗੀਤ ਇਸ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੇਠ
 ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਉਠ ਲੱਦੇ ਕਚੂਰ ਦੇ, ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ,

ਭਾੜੀ ਭਾੜੇ ਕਰਨ ਦੂਰ ਦੇ, ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਲੱਦੀ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਝੰਗ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਝੰਗ ਨੂੰ ਲਗੜਾ ਰੰਗ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਲੱਦੀ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ੇਰ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਉਠਾਂ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀਆਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਭਾੜੀ ਮਾਰਨ ਜਲੀਆਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਉਠਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਸਿੱਪੀਆਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਉਠਾਂ ਬਾਗ ਲਤਾੜਿਆ, ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਕੂਕ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ, ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਕੋਠੇ ਤੇ ਪਰ ਕੋਠੜਾ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਕੋਠੇ ਤੇ ਤੰਦੂਰ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਗਿਣ ਗਿਣ ਲਾਵਾਂ ਹੋਟੀਆਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਖਾਵਣ ਵਾਲੇ ਟੁਰ ਗਏ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਖਾਵਣ ਵਾਲੇ ਆ ਗਏ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਮੇਰੇ ਸਾਲੂ ਦਾ ਲੜ ਹੇਠਾਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਸਾਲੂ ਮੈਂ ਸਾਂ ਦੇਦੀ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਸਾਲੂ ਦਾ ਲੜ ਛੁਡਾਵਾਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਸਾਲੂ ਮੈਂ ਨਾ ਦੇਦੀ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ

ਦੇਸ਼ ਪੀਅਲ ਗਾਵਾਂ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਪੀਅਲ ਗਾਵਾ ਮਰੇਕਲ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
 ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਢਿਛੁ ਆਇਆ ਹੇਠ ਤਕਾ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
 ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਮੈਂ ਗਈ ਵਣ ਝੰਡੋਕਾ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
 ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਆਂਦਾ ਦੌਰਾ ਝਬੱਲ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
 ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਘੀਆਂ ਦੇ ਝਬਕਾਰ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ
 ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਸਸ ਤਾਂ ਘਤਿਆ ਰੇੜਕਾ, ਸੰਮੀਆਂ
 ਸੰਮੀ ਮੇਰੀ ਵਣ
 ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਝਬਕਾਰ, ਵਣ ਸੰਮੀਆਂ

ਵਣ ਦਾ ਅਰਥ ਕੁੜੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਗੀਤ ਵਿਚ ਇਕ ਐਸੇ ਕਾਫਲੇ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹੈ ਜੋ ਰੇਗਿਸਤਾਨਾਂ ਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਝੰਗ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਥੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੇਰਕੋਟ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬੜਾ ਸਖਤ ਹੈ ਪਰ ਕਾਫਲੇ ਵਾਲੇ ਮਸਤ ਆਪਣੇ ਉਠਾਂ ਨਾਲ ਟੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਸਿੱਪੀਆਂ ਵਰਗੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਤੰਦੂਰੇ ਰੋਟੀਆਂ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਕੋਣ ਖਾਏਗਾ, ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਕਾਫਲੇ ਨਾਲ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕੁੜੀ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਪੂਰ ਤੰਦੂਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੜ ਗਿਆ ਹੈ।

ਫੁਟਕਲ ਨਾਚ

ਚੁਟਕੀ ਤੇ ਲੁੱਡੀ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹਨ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨੱਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਾਂਗਲੀ ਜਾਂ ਟਪਰੀਵਾਸ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੀਕ ਆਇਆ ਹੈ। ਟਪਰੀਵਾਸ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਓਡ ਇਕ ਐਸਾ ਟਪਰੀਵਾਸ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਕਿਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਚੁਟਕੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਝੰਮਰ ਤੇ ਭੰਗੜੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨੱਚਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਵਿਚ ਗੱਭਰੂ ਚੁਟਕੀ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਗੂਠੇ ਤੇ ਚੀਚੀ ਨਾਲ ਦੀ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਚੁਟਕੀ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੋਲ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਨੱਚਦੇ ਟੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੱਚਦਿਆਂ ਨੱਚਦਿਆਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਬੋਲ ਵੀ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਜੋ ਓਡਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੁੱਡੀ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੁੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ। ਲੁੱਡੀ ਪਾਉਣੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਭਾਵ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣੀ ਆਮ ਸਾਡੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ, ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ, ਸਰਗੋਧਾ, ਲਾਇਲਪੁਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਜਾਂ ਘੋਲ, ਕੋਡੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਾਚ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੇ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰਿਵਾਜ ਹੈ।

ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਤਰੀਕਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਲੁਭਾਉਣ ਵਾਲੀ ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਝ ਵਿਹਲ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਡੋਲਾ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੁੱਡੀ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਜੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੱਚਣ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਜਨਾਬ ਅਬਦੁਲ ਮਜੀਦ ਭੱਟੀ ਨੇ ਲੁੱਡੀ ਨਾਚ ਬਾਰੇ

ਲਿਖਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ :-

ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਚਾਹੁਣ ਨੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਪਰ ਇਕ ਨਾਚ ਧੁੰਨ ਉਤੇ । ਖੁਲ੍ਹਮ ਖੁਲ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ..... ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਰ ਮਿਲਾ ਕੇ..... ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਮੋਢਾ ਬਚਾ ਕੇ..... ਭਰਵਟਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਕਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਫੇਰਦੇ, ਚੱਕਰ ਕੱਢਦੇ... ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ, ਬੜੇ ਨਖਰੇ ਨਾਲ ਬੁਲ੍ਹਾ ਟੁਕਦੇ ਹਨ । ਲੱਕ ਮਟਕਾ ਮਟਕਾ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਤਾਲ ਤੇ, ਪੈਰ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਕੇ... ਬਾਹਵਾਂ ਖਿਲਾਰ ਖਿਲਾਰ... ਉਛਲ ਉਛਲ... ਬੈਠ ਬੈਠ... ਇਕ ਇਕ ਅੱਡੀ ਦੇ ਭਾਰ ਬੈਠ, ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਚੱਕਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ..... ਅਗਾਂਹ ਪਿਛਾਂਹ ਭੇਂਦੇ, ਅੰਗ ਅੰਗ ਲਚਕਾਉਂਦੇ..... ਧੁੰਮਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨੱਚਦੇ ਹਨ । ਢੋਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮੌਜ ਦੇ ਸਹਾਰੇ... ਅੱਖਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੁਖਾਲਫਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠੇਸ ਲਾਉਣ ਲਈ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੱਸਦੇ ਹਨ । ਕਦੀ ਆਪਣੀ ਮਸਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੇਮਤਲਬ ਜਿਹੇ ਬੋਲ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ -

ਹੋ ! ਹੋ !! ਹੋ !!!

ਏਲੀ ! ਏਲੀ !! ਏਲੀ !!!

ਓ ਹੱਟਕੇ ! ਹੱਟਕੇ ! ਹੱਟ ਕੇ !! ਹੱਟ ਕੇ !!!

ਅਤੇ ਇਹ ਬੋਲ ਤਾਂ ਆਮ ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ

ਓ ਘੁੰਗੀ ਦੰਦ ! ਓ ਸ਼ੇਰਾ !

ਓ ਘੁੰਗੀ ਦੰਦ ! ਓ ਸ਼ੇਰਾ !

ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਂਗ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਅਜੀਬ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਕ ਨਾਚਾ ਜ਼ਨਾਨਾ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸਮਾਨੋਂ ਕੋਈ ਹੂਰ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ ।

ਲੁੱਡੀ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚਾਲੇ ਢੋਲੀ ਖਲੋਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਢੋਲ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਜੇ ਤਾਂ ਨਾਚ ਦਾ ਸੁਆਦ ਦੂਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਉੱਨਾ ਚਿਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਦੇ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਢੋਲ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜਦਾ ਹੈ । ਗਲਤ ਤਾਲ ਨਾਲ ਨੱਚਣਾ ਗੱਭਰੂ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਢੋਲਕੀ ਨਾਲ ਤਾਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਰ ਗੱਭਰੂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਪੈਰ ਉਪਰ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਵਾਂ ਸਿਰ ਦੀ ਸੇਧ ਤੋਂ ਉਚੀਆਂ ਲਿਜਾ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ

ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਅੱਡੀਆਂ ਭਾਰ ਬੈਠ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਚੱਕਰ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ
ਢੇਲੀ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ ।

ਲੁੱਡੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਨਾਚ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਦਿਲ ਹਿਲੋਰੇ
ਖਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਣ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ
ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਨੱਚਣ ਕਲਾ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਟੱਬਰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ਤ ਆਦਿ ਇੰਗਲੈਂਡ,
ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ ਤੇ ਖਾੜੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕ ਬਦੇਸ਼ਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਵਾਪਸ ਛੁੱਟੀਆਂ ਕੱਟਣ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ
ਹਨ ਤਾਂ ਪੱਛਮੀ ਨਾਚਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹ ਏਧਰ ਜ਼ਰੂਰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ
ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ
ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰਾਂ ਭੈਣਾਂ ਨਾਲ ਉਧਰਲੇ ਨਾਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ । ਜੇੜਾ ਨਾਚ ਜੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ
ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਇਧਰ ਆ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਚ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਟੋਪ
ਰੀਕਾਰਡਾਂ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਧੁਨਾਂ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਗੀਤ ਵੀ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਸੁਣਾਦੇ ਹਨ । ਹੋ ਸਕਦਾ
ਹੈ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਨਾਚ
ਜਾਂ ਨਾਚ ਦੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇ । ਅਜਿਹਾ ਨਾਚ ਦੋਹਾਂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ
ਦਾ ਮਿਲਗੋਭਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਫਖਰ ਕਰਨਾ
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਚ ਜੋ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲਿਆਂ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਦਸਤੂਰ
ਕਾਇਮ ਹਨ ਤੇ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਗੇ । ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਨਾਚਾਂ ਦੇ ਮਾਣ
ਤੇ ਗੌਰਵ ਹੈ । ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਇਹ
ਲੋਕ-ਨਾਚ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਅਮਰ ਰਹਿਣਗੇ । ਸਾਡੇ ਗੱਭਰੂਆਂ ਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ
ਦਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਲਈ ਧੜਕਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਇਸ ਸੀਰੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਸਾਡਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ
2. ਭਾਰਤੀ ਨਾਚ
3. ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ
4. ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ
5. ਮੇਲੇ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰ
6. ਸਾਡੇ ਤਿਉਹਾਰ

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ

9519 - ਬ.ਸ.-1110